

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCYZŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 7, 2019

WOJCIECH KLAS

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCYZŹNIE, LONDYN

**PROFESOR TADEUSZ BRZESKI (1884–1958).
SZKIC BIOGRAFICZNY**

**1. EDUKACJA ORAZ PIERWSZE OSIĄGNIĘCIA
NAUKOWE I AKADEMICKIE**

Tadeusz Brzeski¹ – syn Bronisława (ur. 13 IX 1853 r., sprawował funkcję prezesa Rady Powiatowej w Tarnowie)² i Józefy³ – urodził się 30 września 1884

¹ Niektóre publikacje na jego temat zawierają nieścisłości i błędy, np. w *Tadeusz Brzeski*, „Mówią Wieki”, 2018, nr 5, s. 80 (*Wydział Ekonomii w Oxfordzie, rektor PUNO od 1951 r.*), Katalog Główny Biblioteki Narodowej w Warszawie, znajduje się błąd, że Brzeski zmarł w 1955 r.

² Biblioteka Polska w Londynie (dalej: BP Londyn), 1793/Rps, Pismo z 11 II 1898 (Lwów). Nie udało mi się dotrzeć do daty śmierci Bronisława Brzeskiego.

³ Archiwum Instytutu Historycznego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IMPS), Kol. [Kolekcja] 32/1; BP Londyn, Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. Bohdana Olgerda Jeżewskiego (dalej: AOJ), kartoteka, Brzeski Tadeusz; J. K. Danel, *Druga Wielka Emigracja 1945–1990. Słownik biograficzny*, Zamość, 2011, t. I: A–F, s. 305; R. Gawkowski, *Poczet rektorów Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 2016; tamże, *Tadeusz Brzeski. Rektor w latach 1929–1930*, il. portr. s. 242, s. 243–247; A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa, 1994, t. I: A–G, s. 217; W. Winclawski, *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, Warszawa, 2001, s. 55; matka Józefa

roku w Dębicy w powiecie ropczyckim⁴. Uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, ukończył je w 1902 roku i zdał egzamin maturalny. Następnie studiował w Krakowie i we Lwowie. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1907. Następnie w latach akademickich 1907–1909 przebywał na uniwersytetach w Berlinie i Monachium, biorąc udział w specjalnych seminariach znanych ówczesnie profesorów: Gustava Friedricha von Schmoller, Adolpha Heinricha Gotthilfa Wagnera, Maxa Seringa, Franza Brentano i Walthera Lotza⁵.

Przez marszałka krajowego Stanisława Marcina Badeniego został mianowany „prowizorycznie nadetatowym praktykantem conceptowym” w wydziale krajowym Królestwa Galicji i Lodomerii we Lwowie (16 kwietnia 1909 roku)⁶. Marszałek informował adresata, że zgodnie z paragrafem 14 *ustawy służby krajowej stabilizacja Pańska nastąpi po roku, jeżeli Pan w ciągu prowizorycznej rocznej służby wszelkim warunkom służby odpowiesz*⁷. Dalej pismo informowało o konieczności zgłoszenia się w celu złożenia przysięgi, co nastąpiło 27 kwietnia 1909 roku⁸. Brzeski pracował w wydziale krajowym galicyjskim we Lwowie jako referent zakładów naukowych rolniczych w Dublanach i referent do spraw ustawodawstwa agrarnego, później zaś jako wicesekretarz. Świadcstwo służby przedstawiało karierę Brzeskiego rzeczowo i hierarchicznie. Potem kolejno piastował stanowiska: praktykanta conceptowego (1909–1910), concepty (1910–1913), adiunkta conceptowego (1913–1917), wicesekretarza (od 1917 do 31 października 1919). Wykładowcą akademickim został w 1917 roku

Stojałowska (wg Jeżewskiego) lub Nikorowicz (wg Danela, Gawkowskiego, Śródki, Winclawskiego), ur. 6 sierpnia 1858 r. w Tarnowie, zm. na zesłaniu; por.: BP Londyn, AOJ, kopertoteka nr 243: Brzeski Tadeusz, wycinek prasowy Z. Stahl, *Śp. prof. dr Tadeusz Brzeski*; T. Grodyński, *Śp. prof. Tadeusz Brzeski*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 23 IV 1958, nr 96, s. 2.

⁴ BP Londyn, 1793/Rps. Protokół pośmiertnej komisji informował o zatrzymaniu przez administrację świadectwa urodzenia i chrztu.

⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół nr 14, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie z lat 1917–1939, akta osobowe Brzeski Tadeusz, sygn. 1866, nr mikrofilmu B-10859 (dalej: AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859), k. 63, pismo UW do ministerstwa z 10 listopada 1921 r. z życiorysem Brzeskiego.

⁶ BP Londyn, 1793/Rps, Fragment archiwum Tadeusza Brzeskiego, dokument zaczyna się: *Do Pana*.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, informuje o tym odrębna notatka na dokumencie.

na Wydziale Prawa Uniwersytetu we Lwowie⁹, zaraz po habilitacji¹⁰. Jako młody naukowiec wdał się w polemikę z Eugeniuszem Romerem na temat jego *Atlasu Polski*¹¹.

Praca habilitacyjna Brzeskiego – jak pisał Edward Taylor – ujawniła jego poglądy metodologiczne i teoretyczne jako syntezę socjologizmu historycznego Stanisława Grabskiego oraz typologizmu historycznego Maxa Webera z wpływami szkoły psychologicznej. A to wszystko było oparte na filozofii Heinricha Rickerta:

*Głoszą one niemożność stosowania w ekonomice metod nauk przyrodniczych ze względu na integralność i niepodzielność zjawiska społecznego i niemożliwość izolacji motywów gospodarczych z działania ludzkiego. W życiu psychicznym jednostek można jednak wyróżnić obok stanów świadomości indywidualnej analogiczny szereg stanów świadomości społecznej, wytwarzających się pod wpływem współżycia społecznego*¹².

Uniwersytecka komisja wydziału oświaty i szkolnictwa zaproponowała Brzeskiemu objęcie ekonomii politycznej na fakultecie prawnym uniwersytetu tworzącego się w Poznaniu. Zaraz po podpisaniu pierwszych umów z pracownikami (1 kwietnia 1919 roku), bo już 17 maja, po raz pierwszy zebrało się Kolegium Profesorów (Rada Wydziału) w składzie: Brzeski, Antoni Peretiatkowicz i Jan Rutkowski¹³.

Brzeski jako delegat Wydziału Prawno-Ekonomicznego w czerwcu 1919 roku wszedł również do pierwszego Senatu Wszechnicy Piastowskiej. Wykładał

⁹ BP Londyn, 1793/Rps, pismo dziekanatu Wydziału Prawa uniwersytetu we Lwowie, Lwów, 12 I 1917 r.

¹⁰ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 63; por. S. Głabiński, *Historia ekonomiki*, t. II: *Historia ekonomiki polskiej*, Lwów, 1939, s. 372, gdzie podaje rok habilitacji na 1915, a nie 1916.

¹¹ E. Romer, *W sprawie naukowych podstaw Atlasu Polski i kompetencji jego oceny. Odpowiedź panu Tadeuszowi Brzeskiemu*, Lwów, 1917; E. Romer, *Polemika. W sprawie naukowych podstaw Atlasu Polski...*, „Kwartalnik Historyczny”, 1917, s. 569–586; sprawę wywołał profesor Brzeski artykułem: *Zagadnienie geograficzne Polski. Z powodu „Atlasu Polski” prof. Romera*, „Kwartalnik Historyczny”, 1917, s. 426–484.

¹² E. Taylor, *Tadeusz Brzeski (1884–1958)*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1958, z. 3, s. 355–356.

¹³ P. M. Żukowski, *Dzieje II Katedry Prawa Administracyjnego i Nauki Administracji na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1919–1939*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2015, t. XVIII, s. 149.

także na Wydziale Rolniczo-Leśnym. Swoje prace publikował w sekcji prawno-
-ekonomicznej założonej w roku akademickim 1920/1921 serii wydawniczej pt.
„Prace Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego”¹⁴.

Rektor Wszechnicy Piastowskiej informował Tadeusza Brzeskiego (pismami
ogólnymi z 8 sierpnia 1919¹⁵, potem szczegółowo 24 września):

*Komisariat Rady Ludowej rozporządzeniem z dnia 8 lipca 1919 mianował J.
W-go Pana profesora nadzwyczajnym ekonomii społecznej od 1 kwietnia 1919 z po-
liczeniem czasu służby w galicyjskim Wydziale krajowym od 27 kwietnia 1909*¹⁶.

Następnie przyznano mu 50 procent pensji jako dodatek za wysługę lat i stu-
dia wyższe¹⁷. Naczelnik państwa zatwierdził to 18 listopada 1921 roku¹⁸. Wkrót-
ce Brzeski otrzymał nominację na profesora zwyczajnego ekonomii na wydziale
prawa i nauk ekonomiczno-politycznych Uniwersytetu Poznańskiego¹⁹, nato-
miast w 1922 został profesorem ekonomii społecznej na Uniwersytecie War-
szawskim²⁰. Przeniesienie Brzeskiego z Poznania do Warszawy także zostało
potwierdzone decyzją naczelnika państwa z 29 kwietnia 1922 roku²¹. Nastąpiło

¹⁴ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *Dzieje Uni-
wersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, Poznań, 1972, s. 77, 87, 103, 106, 114,
241.

¹⁵ BP Londyn, 1793/Rps, Rektor Wszechnicy Piastowskiej do Tadeusza Brzeskiego we
Lwowie, Poznań, 8 VIII [19]19.

¹⁶ Tamże, odpis pisma datowanego w Poznaniu dnia 24 IX 1919 r. z dnia 19 III 1931 r.

¹⁷ Tamże, pismo z dnia 13 I 1922 (Warszawa), nr 314–IV/22; komisja weryfikacyjna
dla profesorów szkół akademickich przy Ministerstwie WRiOP uchwałą z dnia 23
X 1921 r. zaliczyła Tadeuszowi Brzeskiemu okres służby samorządowej w Wydziale
Krajowym b. Galicji 9 lat, 11 miesięcy i 3 dni, w myśl artykułu 10 Ustawy z dnia 13
VII 1920 r. (DzU RP, nr 65, poz. 432); za wysługę lat otrzymał 27,5%, dodatek po-
większający się corocznie o kolejne 2,5%, studia wyższe dały 20% dodatku. W su-
mie dodatek między 1 VII 1920 a 30 IV 1921 r. wyniósł 47,5%, natomiast 1 V 1921 r.
wzrastał do 50%.

¹⁸ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 67.

¹⁹ BP Londyn, 1793/Rps, pismo Ministerstwa W. R. i O. P. z dnia 25 II 1921 (Warszawa),
no 1444–IV/21. Postanowienie wydano 17 II 1921 ze skutkiem od 1 I 1921 r.; A. Czu-
biński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939...*, s. 107.

²⁰ BP Londyn, 1793/Rps, pismo Ministerstwa W. R. i O. P. z dnia 15 V 1922 r., Warsza-
wa, no 4463–IV/22; postanowienie wydano 29 IV 1922 z nominacją od 1 X 1922 r.;
AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 70–71,

²¹ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 68, 72.

ono na wniosek dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społecznych UW po przyjęciu go wcześniej przez senat UW 31 października 1921 roku. Specjalnie utworzono dla niego katedrę, argumentując tę decyzję dotychczasową działalnością naukową i nauczycielską profesora²². We wniosku, podpisanym przez dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Zygmunta Cybichowskiego, pojawiła się taka informacja o dotychczasowych publikacjach Tadeusza Brzeskiego:

Co się tyczy dotychczasowych publikacji prof. Brzeskiego, to należy odróżnić w nich dwie odmienne grupy. Pierwsza np. rzeczy o parcelacji, położeniu geograficznym i upadku Polski – są natury konkretnej i odznaczają się wielką jasnością przedstawienia oraz stylem przejrzystym i płynnym. Ale już w nich wybitną rolę gra dążność autora, aby problemy przemyśleć aż do gruntu i iść po linii metodologicznie ściśle określonej.

Ta dążność uwydatnia się w drugiej, teoretycznej grupie – w pracy o granicach ekonomii społecznej i nade wszystko – jako motyw pryncypalny i dominujący. Prof. Brzeski pragnie – nawiązując do głośnego dzieła Rickerta Die Grenzen [...], mianowicie – umocnić metodologiczne fundamenty ekonomii społecznej, w której widzi naukę historyczną i którą chciałby wyzwolić z metody uogólniającej – przyrodniczej, jak powiada – a wprowadzić na tory metody indywidualizującej, dla nauk historycznych jego zdaniem jedynie podatnej. W tym celu stara się on sięgnąć jak najgłębiej i staje się chwilami nieco trudnym i nieco zawiłym.

Ale mimo to i mimo sprzeciwów, jakie jego bardzo określone stanowisko z pewnością wywołać może, albo nawet musi, należy przyznać bezwarunkowo, że autor stawia sobie wysokie bardzo zadanie, że stawia je bardzo serjo i że wykazuje przytem instynkt naukowy i wykazuje trafne odczucie tego, o co dzisiaj w nauce ekonomicznej chodzi, czego jej potrzeba. Dotychczasowa działalność pisarska prof. Brzeskiego ma własną fizjognomię i budzi nadzieje. A nauczanie na Uniwersytecie Stołecznym winno ziszczenie tych nadziei tym bardziej ułatwić²³.

Brzeskiemu przysługiwał zwrot kosztów przeniesienia się do innej miejscowości, zatem przedstawił zestawienie poniesionych wydatków (firma spedycyjna, bilet klasy 1 pociągu relacji Poznań–Warszawa oraz dojazdy dorożkami

²² Tamże, k. 69.

²³ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 63, 65; H. Rickert, „Die Grenzen“ der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften, Tübingen, 1913.

w tych miastach)²⁴. Po wybudowaniu w Warszawie Domu Profesorów przy ul. Nowy Zjazd 5 otrzymał tam dogodne warunki mieszkaniowe.

Zakres obowiązków profesora każdorazowo określano w dokumentach:

Obowiązki Pana Profesora będą polegały na prowadzeniu badań naukowych oraz na odbywaniu wykładów i ćwiczeń z wymienionej przy nominacji specjalności w zakresie potrzeb Uniwersytetu Poznańskiego, conajmniej jednak na odbywaniu 150 godzin wykładów i 60 godzin ćwiczeń w ciągu roku akademickiego i na sprawowaniu związanych ze stanowiskiem czynności akademickich, przy czym w razie potrzeby dozwolona jest zamiana wykładów na ćwiczenia i odwrotnie w stosunku 1 godzina wykładu równa jest 2 godzinom ćwiczeń²⁵.

Rozpoznawalność w środowisku naukowym przyniosła Brzeskiemu prezentację jego sylwetki w albumie ekonomistów polskich, drukowanym w „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym”²⁶.

Na UW profesor reprezentował Wydział Prawa w Senacie (1923–1926), następnie zaś pełnił funkcję prodziekana tego wydziału (1926–1928) i w roku akademickim 1928/1929 – dziekana²⁷. W roku akademickim 1929/1930 został wybrany rektorem UW, prorektorem został Gustaw Przychocki²⁸. Po wyborze nowy rektor zredukował godziny wykładów, co poparł Senat akademicki na posiedzeniu 28 czerwca 1929 roku²⁹. Później piastował stanowisko prorektora

²⁴ Tamże, k. 66 i 73, gdzie pismo z 11 X 1922 r., Warszawa, do ministerstwa; sama przeprowadzka rzeczy kosztowała 525 000 marek, bilet kolejowy 15 030 mk oraz dorożki 3250 mk (Poznań 1750 mk, Warszawa 1500 mk). W sumie ubiegał się o zwrot 543 280 mk.

²⁵ BP Londyn, 1793/Rps, Pismo rektora Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań, 9 IX 1924, L.dz. 2552/24.

²⁶ Organ Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu i Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu, poświęcony nauce i życiu prawnemu oraz gospodarczemu Rzeczypospolitej Polskiej, 1928, r. 8, z. 1, s. [XIX], fot.

²⁷ G. Bałtruszajtys, *Tadeusz Brzeski 1884–1958*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, Warszawa, 2008, s. 130.

²⁸ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: Archiwum UW), nr 145, Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akademicki 1929–1930. Złożył rektor Tadeusz Brzeski podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego 1930–31 w dniu 26 października 1930, Warszawa, 1930; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, red. A. Garlicki, oprac. A. Chojnowski, D. Nałęcz, T. Nałęcz, W. Władyka, Warszawa, 1982, s. 314.

²⁹ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 76, pismo UW do ministerstwa z dnia 27 V 1929 r.

w latach 1930–1931 i 1933–1934. Drugi raz wybrano go od razu na lata akademickie 1933/1934, 1934/1935 i 1935/1936³⁰. Pismem z 31 maja 1934 roku, wysłanym do ministerstwa, złożył rezygnację ze stanowiska prorektora Uniwersytetu Warszawskiego³¹. Pismo przesłał rektor UW wraz listem przewodnim (Warszawa, 22 czerwca 1934 r.) informującym, że mimo prośby Senatu o pozostanie profesora na dotychczasowym stanowisku, ten złożył rezygnację³².

Na posiedzeniu Senatu 15 października 1937 roku zapadła decyzja powołania Brzeskiego na członka Wyższej Komisji Dyscyplinarnej przy MWRiOP (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) na okres trzech lat akademickich 1937–1940, co też minister formalnie uczynił w następnym miesiącu³³.

Kilkakrotnie Brzeski otrzymywał płatny urlop naukowy. Korzystał z niego w 1934 roku, kiedy kończył pierwszy tom *Systemu ekonomii* i przygotowywał materiał do drugiego tomu, co wiązało się z planami wyjazdu zagranicznego³⁴. Podanie o urlop na trymestr zimowy i wiosenny 1938–1939 w celu przygotowania rękopisu zostało wówczas rozpatrzone pozytywnie³⁵.

Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich przy MWRiOP w Warszawie był bardzo zainteresowany postępem pracy nad pisaniem drugiego tomu podręcznika *Teoria gospodarcza*. Skierował zatem pytanie do Brzeskiego, na jakim jest etapie³⁶. Następnie Komitet poprosił profesora o przygotowanie rękopisu drugiego tomu *Ekonomii* (Warszawa, 30 czerwca 1938 r.)³⁷.

³⁰ Tamże, k. 18, Rektor UW do MWRiOP (Warszawa, 28 V 1933), nr 10186/33; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 314–315;

³¹ AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859, k. 80–81.

³² Tamże, k. 79.

³³ Tamże, Pismo ministra do Brzeskiego, Warszawa, 7[?] XI [1937], nr BP–26388/37.

³⁴ Tamże, k. 11–12, 83–86; Podanie Brzeskiego do MWRiOP, Warszawa, 24 lutego 1935, informującego o pozytywnej decyzji ministra z dnia 14 XI 1934 r., nr BP–31801/34, k. 12; Zaświadczenie MWRiOP, Warszawa, 4 IV 1935, nr BP–6993/35 o wydanie paszportu na wyjazd zagraniczny do Francji, Anglii i Niemiec na okres 4 miesięcy, k. 11; MSZ nie miał zastrzeżeń co do wydania paszportu, Warszawa, 22 III 1935 r., no A.III.509/140.

³⁵ Tamże, k. 1, Pismo nr Pr–25/39, do nr BP–26259/38, R-759/39, Warszawa, 21 stycznia 1939 r.; k. 5, Podanie Brzeskiego.

³⁶ BP Londyn, 1793/Rps, pismo nr 145/38, Warszawa, 17 VI 1938 r.

³⁷ Tamże, Pismo nr 184/38 adresowane do „Dr. Tadeusza Brzeskiego, Profesora Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego”.

Przed wojną piastował również stanowiska członka i wiceprezesa (1931–1936) Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i członka-korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności³⁸. Jako specjalista w swojej dziedzinie wchodził w skład redakcji „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”³⁹.

W sierpniu 1939 roku przebywał w Domu Zdrojowym w Morsztynie, ale nadal utrzymywał kontakt administracyjny z uczelnią⁴⁰. Mieczysław Orłowski kontaktował się z nim w sprawie seminarium i prosił o odpowiedź na pytanie, co profesor dalej zamierza⁴¹.

2. WOJNA

Po wybuchu II wojny światowej Brzeski znalazł się we Lwowie. Pisał stamtąd do pana Zdunka (ul. Nowy Zjazd 5 w Warszawie; przedwojenny adres zamieszkania profesora): *Proszę o wiadomość, co u mnie słyhać. Z serdecznymi pozdrowieniami*⁴². We Lwowie zmieniał kilkakrotnie adresy zamieszkania⁴³, ale też przebywał u swojej matki Józefy przy ul. Zyblikiewicza 43 m. 5. Tamże zgłosił się 28 marca 1940 roku do obowiązkowej rejestracji uchodźców, na której podstawie władze sowieckie przygotowały listę osób do wywiezienia.

W kwietniu Brzeski z matką zostali zesłani do sowchozu „Komintern” w Kazachstanie⁴⁴. Profesor mieścił się w kategorii zesłańców wysłanych administra-

³⁸ BP Londyn, AOJ, kopertoteka nr 243, kwestionariusz wypełniony przez Tadeusza Brzeskiego; *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa, 1938, reprint: Warszawa, 1984, s. 78.

³⁹ Organ Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego, w latach 1921–1925 pismo nosiło nazwę „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego”, od 1925 do dziś aktualny tytuł „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”

⁴⁰ IMPS, Kol. 32/1. Karta pocztowa NN do TB datowana: Zaleszczyki, 7 VIII [1939]. Mógł tam mieszkać od 4 sierpnia – pismo Zarządu Zdrojowego z 24 VII 1939 r.

⁴¹ Tamże, Pismo datowane: Warszawa, 22 VIII 1939 r.

⁴² Tamże, Lwów, 28 X 1939 r., na adres: Lwów, ul. Łozińskiego 4 i 27 X 1939 r., na adres Łozińskiego 4 lub Zyblikiewicza 43; Dokładny adres warszawski to ul. Nowy Zjazd 5 m. 23; por. AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B–10859, k. 14.

⁴³ IMPS, Kol. 32/1. Np. meldunek zmiany adresu podawał od 20 XI 1939 r. na ul. Zofii 8; w poprzednim miesiącu prosił korespondenta z Warszawy o przesyłanie listów na ul. Łozińskiego 4 lub Zyblikiewicza 43.

⁴⁴ IMPS, Kol. 32/1, Sowchoz „Komintern”, Pietropawłowka, Kokpektinski Raion, Semi-palatinskaya Oblast, Kazakhskaya S. S. R.; było to dokładnie 13 kwietnia.

cyjnie, czyli *administratiwno-wysłannyye* (deportowanych w kwietniu 1940 roku)⁴⁵.

Od samego początku próbował się stamtąd wydostać. Najpierw 29 maja 1940 roku napisał list do amerykańskiego poselstwa w Moskwie⁴⁶, które w odpowiedzi z 25 czerwca poinformowało, że interwencja poselstwa w Rockefeller Foundation dotycząca powrotu Brzeskiego jest niemożliwa. Argumentowano tym, że poselstwo nie jest tutaj stroną, i radzono, aby profesor kontaktował się bezpośrednio z instytucją lub przyjaciółmi⁴⁷.

5 czerwca 1940 roku Brzeski napisał zatem do Mieczysław Orłowskiego z Warszawy, który w odpowiedzi wątpił w skuteczność działania u władz⁴⁸. Uczony interweniował 6 sierpnia 1940 roku również w NKWD we Lwowie. Wyjaśniał, że znalazł się we Lwowie u swojej matki Józefy, tam zgłosił się do rejestracji uchodźców i stamtąd w kwietniu 1940 roku został razem z nią wywieziony. Argumentował, że właściwie jest z Warszawy, *a matka jest 82-letnią staruszką sparaliżowaną i ociemniałą*. Prosił o możliwość powrotu do stolicy⁴⁹.

⁴⁵ S. Ciesielski, *Polacy w Kazachstanie 1940–1946. Zesłańcy lat wojny*, Wrocław, 1996, s. 60–63; w odróżnieniu od specjalnych przesiedleńców (*spiecpieriesielency*) wysłanych w lutym 1940 r. czy od *ssylnoposielency* i *ssylni*. Podobnie pisze o wywózkach Maria Januskiewicz (właśc. Grażyna Jonkajtys-Luba), *W Kazachstanie*, Paryż, 1981, s. 10; Report on the relief accorded to Polish citizens by The Polish Embassy in the U.S.S.R. with special reference to Polish Citizens of Jewish Nationality, September, 1941–April 1943, s. 3. Raport polskiej Ambasady w ZSSR mówił o następujących kategoriach polskiej ludności wywiezionych: 1. w lutym 1940 – z miast urzędników, sędziów, żołnierzy, ze wsi pracowników leśnych, drobnych rolników, 2. w kwietniu 1940 – rodziny wywiezionych wcześniej lub aresztowanych, rodziny uciekinierów zagranicę, handlarzy (w większości Żydów), robotników ze skonfiskowanych majątków i małorolnych, 3. czerwiec 1940 – wszystkich polskich uchodźców z zachodniej części Polski, drobnych kupców, doktorów, inżynierów, prawników, dziennikarzy, artystów, profesorów, nauczycieli, 4. czerwiec 1941 – pozostałych ze wszystkich tych kategorii, którzy uniknęli wcześniejszych wywózek, dzieci z letnich obozów oraz sieroty; por. I. Blum, *Polacy w Związku Radzieckim. Wrzesień 1939 – maj 1943 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1967, r. 12, nr 1 (41), s. 150.

⁴⁶ The Foreign Service of the United States of America, Moscow.

⁴⁷ IMPS, Kol. 32/1, podpisał się: Chief of Consulate Section A. I. Ward, Moscow, 25 VI 1940.

⁴⁸ Tamże, Korespondencja.

⁴⁹ Tamże.

Po wszystkich odmowach napisał do Lany Philips w Nowym Jorku⁵⁰. W listopadzie 1940 roku w jego sprawę zaangażował się już nawet Międzynarodowy Czerwony Krzyż w Genewie⁵¹. Beznadziejna sytuacja zmieniła się po układach politycznych z 1941 roku. Stanisław Kot raportował gen. Władysławowi Sikorskiemu (Moskwa, 22 września 1941 r.), że dwa dni wcześniej wręczył zastępcy ludowego komisarza spraw zagranicznych Andriejowi J. Wyszyńskiemu listę osób do odszukania i zwolnienia w pierwszej kolejności, na której wśród 35 nazwisk (częściowo osób już nawet zmarłych latem tego samego roku) znajdował się Tadeusz Brzeski⁵². Z kolei w liście do Jana Kwapińskiego, delegata Ambasady ROKUP w Taszkencie (Kujbyszew, 18 grudnia 1941 r.), Kot pisał:

Znając stanowisko Rządu od początku istnienia Rady Narodowej, uważałem za najlepsze wysłanie do Anglii osób, reprezentujących opinię publiczną naszych ziem wschodnich. Osób takich powinno się wysłać kilka czy kilkanaście. [...] moim obowiązkiem jest wysłanie specjalistów, potrzebnych Rządowi w pierwszym rzędzie dla prac kongresowych (Biuro Celów Wojny), na razie mam trzech: b. Rektor Uniw. Warsz. Tadeusz Brzeski, ekonomista, prof. Uniw. Warsz. B[ogdan] Zabor-ski, geograf i W[ładysław] Wielhorski, dyr. Szkoły Nauk Politycznych w Wilnie⁵³.

Tym sposobem władze polskie na uchodźstwie umożliwiły profesorowi wyjazd z Rosji i sprowadziły go do Londynu. Do Wielkiej Brytanii dotarł na początku marca 1942 roku, co zanotował w *Dzienniku wypadków* Karol Estreicher: 3 marca, wtorek [...]. Wczoraj przyjechała z Rosji grupa osób, które wysłał Kot. Jechali morzem. Szczyrek i Zaremba – członkowie Rady Narodowej. Profesor Brzeski...⁵⁴.

W kwietniu 1942 roku Brzeski został pracownikiem referendarskim w Biurze Prac Politycznych, Ekonomicznych i Prawnych⁵⁵, natomiast od 1 czerwca

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, Comité International de la Croix-Rouge, Geneve, 26 XI 1940.

⁵² S. Kot, *Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego*, Londyn, 1955, s. 101; dokument 11a, nazwisko siódme na liście.

⁵³ Tamże, s. 230–231.

⁵⁴ K. Estreicher jr, *Dziennik wypadków. Tom I: 1939–1945*, Kraków, 2001, s. 450; *Lista Nr 1 Obywatelskiego Komitetu Wyborczego* [zyciorysy kandydatów], „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette” (dalej: „Gaz. Powsz.”), 28 X 1954, nr 3, s. 2; *Lista nr 1 Obywatelskiego Komitetu Wyborczego*, „Gaz. Powsz.” 1954, 6 XI, nr 6, s. 2. Estreicher podaje 2 marca, natomiast w zyciorysie kandydata widnieje data 1 marca.

⁵⁵ BP Londyn, 1793/Rps, Umowa o pracę zawarta przez Adama Romera, dyrektora Biura Prezydialnego w Prezydium Rady Ministrów na okres od 1 do 30 IV 1942 r.

sprawował funkcję prezesa BBPEiP⁵⁶. Wkrótce Biuro przekształcono w Ministerstwo Prac Kongresowych, w którym minister Marian Seyda mianował Brzeskiego sekretarzem generalnym⁵⁷.

Z profesorem współpracował Estreicher, który z zasady dość ostro oceniał ludzi. Z Brzeskim spotkał się przynajmniej kilkakrotnie. W swoim dzienniku pod datą 17 maja 1943 roku zanotował: *Sprawy biura. Rozmowa z Brzeskim*⁵⁸. Dalej, 31 października 1944 roku: *U prof. Brzeskiego – zastępuje Seydę*⁵⁹. Następnie 7 listopada: *Rano organizacyjne posiedzenie u Brzeskiego*⁶⁰. Ostatnie wpisy wojennych spotkań pochodzą z 20 listopada 1944 roku: *U prof. Brzeskiego. Człowiek zacny, przyzwoity, spokojny. Znalazł cichy kąt. Zastępuje Seydę* oraz 21 listopada 1944 roku: *12-ta prof. Brzeski, potem u Ministra Seydy*⁶¹. Estreicher darzył Brzeskiego szacunkiem, co zapewne wynikało zarówno z zalet charakteru profesora, jak i jego wiedzy, doświadczenia i kompetencji.

Brzeski, jako były mieszkaniec Galicji, razem z ambasadorem Raczyńskim wyrazili swoje stanowisko względem Galicji Wschodniej w „The Times” (16, 20 i 20 grudnia 1944 r.). Stanowiło to odpowiedź na stanowisko Winstona Churchilla w brytyjskiej Izbie Gmin odnośnie reorganizacji polskiego rządu, sprawy wschodnich i zachodnich granic Polski oraz stanowiska Anthony’ego Edena, postulującego oparcie się na etniczności ziem Galicji Wschodniej. Polscy specjaliści podkreślali konieczność uwzględnienia zarówno języka, jak i wyznania, aby móc uzyskać pełny obraz sytuacji w tej prowincji⁶².

Kolejna umowa zatrudniała już Tadeusza Brzeskiego od 1 VI 1942 r. na czas nieokreślony.

⁵⁶ Tamże, List ministra Mariana Seydy do Tadeusza Brzeskiego, Londyn, 28 V 1942 r., l.dz. 439/42; biuro mieściło się przy 73 Portland Place, W1, a jego angielska nazwa brzmiała: Polish Political, Economic and Legal Bureau.

⁵⁷ Tamże, List ministra Mariana Seydy do Tadeusza Brzeskiego, Londyn, 14 VII 1942 r., l.dz. 591/42. por. M. Hulaś, *Rząd gen. Władysława Sikorskiego czerwiec 1940 – lipiec 1943*, w: *Władze RP na Obczyźnie podczas II wojny światowej*. Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego, red. Z. Błażyński, Londyn, 1994, t. 1, s. 213.

⁵⁸ K. Estreicher jr, *Dziennik wypadków...*, s. 587.

⁵⁹ Tamże, s. 730.

⁶⁰ Tamże, s. 732.

⁶¹ Tamże, s. 733.

⁶² *Documents on Polish-Soviet relations 1939–1945*, vol. II: 1943–1945, London, 1967. Przypis d) do dokumentu No. 283, s. 795; Dokument No. 283, Statement by Mr.

Jako sekretarz generalny w Ministerstwie Prac Kongresowych Brzeski otrzymał na rok paszport dyplomatyczny (ważny od 17 maja 1944 do 31 maja 1945 roku). Potem jego ważność przedłużono o dwa lata⁶³. Był zatem prawnie zabezpieczony na ewentualność wojennego i powojennego podróżowania.

3. KONIEC WOJNY I EMIGRACJA

Sytuacja polityczna Polski stawała się coraz bardziej skomplikowana, jednak Polscy emigranci wciąż jeszcze mieli nadzieję na rychły powrót do kraju. W tym celu organizowali się instytucjonalnie celem kontynuacji uprawiania polskiej nauki i przygotowywania nowych kadr osobowych.

Brzeski swoją działalność w Stowarzyszeniu Ekonomistów Polskich zaczął jako zwykły członek⁶⁴. Jeszcze w 1944 roku organizacja utworzyła komisję do opracowania polskiego słownictwa ekonomicznego, szczególnie w dziedzinie nowych pojęć w literaturze anglosaskiej. Jej przewodniczącym został Brzeski. Komisja podzieliła prace na pięć działów ekonomii i miała prawo dobierać sobie nowych członków oraz specjalistów od poszczególnych zagadnień⁶⁵. Profesor później wchodził także w skład komitetu redakcyjnego „Ekonomisty Polskiego”⁶⁶.

W latach 1944–1947 Brzeski sprawował funkcję dziekana Wydziału Prawa na Uniwersytecie w Oksfordzie⁶⁷. Jednostka została utworzona na podsta-

Churchill in the House of Commons on the failure of the negotiations relating to the reorganization of the Polish Government and the settlement of the frontiers of the Polish State both in the east and west. London, December 15, 1944.

⁶³ BP Londyn 1793/Rps. Paszport o numerze 1814, L. 28/44 z pieczęcią Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Pieczęcie i podpis na odwrociu dokumentu przedłużały paszport do 31 V 1947 r.

⁶⁴ *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od stycznia do marca 1944 r.*, „Ekonomista Polski. The Polish Economist” (dalej: „Ekonomista Polski”), styczeń–marzec / January–March 1944, nr 9, s. 148.

⁶⁵ *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od lipca do grudnia 1944 r.*, „Ekonomista Polski”, lipiec–grudzień / July–December 1944, nr 11–12, s. 236; *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od stycznia do marca 1945 r.*, „Ekonomista Polski”, styczeń–marzec / January–March 1945, nr 13, s. 155.

⁶⁶ Por. „Ekonomista Polski”, listopad / November 1953, nr 16, s. 2.

⁶⁷ IMPS, Kol. 32/2. Memorandum przedstawiało w skrócie działalność Wydziału Prawa: „The Polish Faculty of Law at The Univeristy in Oxford – was opened on April

wie dekretu Kongregacji Uniwersytetu w Oksfordzie z 21 marca 1944 roku oraz dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 kwietnia tego roku. Początkowo rada wydziałowa wybrała na dziekana prof. Stefana Glasera. Po jego rezygnacji, w związku z objęciem stanowiska ministra RP w Brukseli, rada wybrała na dziekana Brzeskiego (17 października 1944 roku). Dwa lata później rozpoczęło się likwidowanie wydziału mieszczącego się najpierw w New College przy 18 Longwall Street (do 1 listopada 1945 roku), a potem w roku akademickim 1945/1946 w Oriel College. Na ostatni rok studiów 1946/1947 wydział przeniesiono do zachodniego Londynu, na Thorney Court, Palace Gate⁶⁸.

Brzeski wykładał na wydziale ekonomię i piastował stanowisko przewodniczącego komisji egzaminacyjnej drugiego roku. W 1946 roku utrzymał formalnie posadę akademicką jako *Ordinary Professor* na polskim Wydziale Prawa uniwersytetu w Oksfordzie z ramienia Tymczasowego Komitetu Skarbu dla Spraw Polskich (Interim Treasury Committee for Polish Questions)⁶⁹. Po rozwiązaniu Komitetu w marcu 1947 roku ustawą Polish Resettlement Act działalność oświatowa weszła w kompetencje ministra oświaty oraz sekretarza stanu dla Szkocji, więc utworzyli oni 1 kwietnia 1947 roku Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii (The Committee for the Education of Poles in Great Britain)⁷⁰.

27th 1944 and will be closed on October 5th 1946”. Teczki Kol. 32 od 11 do 15 zawierają materiały do historii tego wydziału.

⁶⁸ T. Brzeski, *Polski Wydział Prawa przy Uniwersytecie w Oksfordzie*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa 1944–1947 Uniwersytetu w Oxford*, red. J. W. Cywiński, T. S. Rojewski, W. Toporowski, Londyn, 1997, s. 35–45; Fotokopia protokołu z XLI posiedzenia Rady Wydziałowej w dniu 31 III 1947 r. z podpisem T. Brzeskiego, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa...*, s. 66–68 z pieczętką archiwum IMPS A.19.II/95. Także w *Monografii polskiego Wydziału Prawa...* zdjęcie profesorów z 4 X 1946 r., w tym T. Brzeskiego; Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1944 r. o polskim Wydziale Prawa w uniwersytecie w Oksfordzie, DzU RP, 1944, nr 5, s. 41.

⁶⁹ BP Londyn, 1793/Rps, Employment agreement for Professors, Senior Lecturers, Lecturers and Assistants at Universities, concluded between Count Edward Raczyński, Chief Polish Representative in the Interim Treasury Committee and Mr. Tadeusz Brzeski. Umowa obejmowała okres 1 XI 1946 – 31 III 1947 r.; T. Brzeski, *Polski Wydział Prawa przy Uniwersytecie w Oksfordzie*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa...*, s. 39; T. S. Rojewski, *Facilitas Iuridica Polonorum in Universitatae Oxoniensi*, tamże, s. 54–56; formalnie powstała 7 VII 1945 r.

⁷⁰ T. Radzik, *Brytyjska pomoc edukacyjna*, w: *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległości-

We wrześniu 1947 roku Brzeski przyjmował korespondencję już w Polish Land Trust Dept, Castle Land w Johnstone koło Glasgow⁷¹. Następnie znowu w Londynie jako członek Board of Governors, akademickiej organizacji The Polish University College Association Limited, mieszczącej się przy 5 Princes Gardens, uczęszczał na organizowane przez instytucję zebrania. Dyskutowano tam o wyborze nowych członków PUCAL, nominowania nowych członków do zarządu (Board of Governors), sprawach finansowych przedstawionych przez Executive Committee, tematach i agendzie podczas Ordinary General Meeting (Walnego Zebrania Zwykłego)⁷².

PUCAL istniał w latach 1947–1953. Jeszcze przed zlikwidowaniem tej instytucji, w grudniu 1949 roku ukonstytuowała się Tymczasowa Rada Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie. Nawiązywała do tradycji Polskiego Uniwersytetu za Granicą w Paryżu, utworzonego w 1939 roku⁷³, oraz do polskich wydziałów powstałych w czasie wojny przy angielskich uniwersytetach⁷⁴. W tym celu emigracyjni akademicy

zwołali pierwszą konferencję porozumiewawczą pod przewodnictwem prof. dr. Tadeusza Brzeskiego [...]. Dnia 9 grudnia 1949 roku został opracowany Tymczasowy Statut Organizacyjny Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, stanowiący

wego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995, s. 355–357, 366; zlikwidowany 30 VI 1952 r.

⁷¹ IMPS, Kol. 32/5. Korespondencja.

⁷² BP Londyn, 1793/Rps, Pismo powielane PUCAL-u do Tadeusza Brzeskiego datowane na 8 I 1948 r., No 46/I.

⁷³ Archiwum Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie (dalej: Archiwum PUNO), seria 3: Rektor,teczka 1, papiery niepaginowane. Latem 1949 r. powstała kwestia zorganizowania wyższego nauczania pod polską kontrolą. Wtedy zaproponowano nazwę Wolny Uniwersytet Polski. W dniu 23 X 1949 r. zebrała się Tymczasowa Rada, a w pierwszym punkcie protokołu posiedzenia stwierdzono: *Za aprobatą Ministra Oświaty R.P. tworzy się Uniwersytet Polski Zagranicą*. U góry tej strony znalazły się trzy zaproponowane nazwy dla uczelni: Polski Uniwersytet Zagranicą, Wolny Uniwersytet Polski, Polski Uniwersytet Emigracyjny. W uchwale Wydziału Administracyjnego z dnia 16 oraz 20 XII 1949 r. zastosowano skrót „P.U.Z.”. List gen. Mariana Kukiela do rektora T. Brzeskiego z 12 III 1950 r. mówił już o PUNO.

⁷⁴ W. Klas, *Archiwum Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie*, „Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym”, 2017, t. CXVIII, s. 414–426; tamże szczegółowy wykaz literatury, Archiwum w trakcie przekazywania do Biblioteki Polskiej POSK w Londynie.

podstawę dalszych prac przygotowawczych. Ciągnęły się one do jesieni 1950 roku, kiedy to mimo znikomych środków finansowych, braku lokalu itp. zdecydowano się ogłosić wpisy na uczelnię z myślą o tych Polakach, którym wojna i inne okoliczności nie pozwoliły na dokończenie studiów i osiągnięcie stopni naukowych⁷⁵.

Z kolei dekret prezydencki informował:

Polski Uniwersytet na Obczyźnie z siedzibą w Londynie, istniejący od 9 grudnia 1949 i posiadający statut w brzmieniu zatwierdzonym w dniu 1 września 1952 r. przez Ministra dla Spraw Obywateli Polskich na Obczyźnie, otrzymuje jako prywatna szkoła akademicka, pełne prawa państwowych szkół akademickich, angielska nazwa: Polish University Abroad in London⁷⁶.

Już przed formalnym powołaniem (we wrześniu 1952 roku) organizacji akademickiej w Wielkiej Brytanii w styczniu 1952 roku rozpoczęto wykłady. „Komunikat” Zrzeszenia Profesorów informował w kwietniu tego roku, że Rada PUNO podejmuje starania u Rządu polskiego w Londynie o uznanie go za szkołę akademicką w rozumieniu prawa polskiego oraz o przyznanie mu praw nadawania polskich stopni naukowych⁷⁷.

Tadeusz Grodyński twierdził:

Z inicjatywy członka Zrzeszenia, prof. T. Brzeskiego, i przy jego wydatnym udziale został utworzony Polski Uniwersytet na Obczyźnie z pełnym Wydziałem Humanistycznym, utrzymywany z funduszków polskich organizacji emigracyjnych i skromnych opłat studentów⁷⁸.

PUNO otrzymało podstawę prawną w grudniu 1952 roku dekretem Prezydenta RP⁷⁹. 14 lutego 1953 roku, na pierwszym przewidzianym w statucie zebra-

⁷⁵ M. Sas-Skowroński, *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa...*, s. 85–86.

⁷⁶ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 grudnia 1952 r. o nadaniu pełnych praw państwowych szkół akademickich Polskiemu Uniwersytetowi na Obczyźnie, DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 30.

⁷⁷ „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]” (dalej: „Kom. ZZ[PiDPSA]”), 5 IV 1952, nr [4], s. 6.

⁷⁸ T. Grodyński, *Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (1940–1956)*, „Nauka Polska na Obczyźnie”, 1961, z. 3, s. 86; *Śp. prof. Tadeusz Brzeski*, „Komunikat [Zarządu Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, [czerwiec] 1958, nr [8], s. 3.

⁷⁹ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 grudnia 1952 r...., s. 30–32 oraz Statut PUNO jako załącznik, s. 33–36; por. Zarządzenie Ministra dla Spraw Obywateli Pol-

niu profesorów i docentów, rektorem Uniwersytetu został Brzeski⁸⁰. Uroczysta inauguracja działalności PUNO odbyła się 21 marca w obecności najważniejszych osobistości⁸¹. W działalność instytucji zaangażowało się wielu naukowców przebywających na emigracji⁸². Wielokrotnie cytowany przez badaczy fragment przemówienia Brzeskiego bardzo dobrze oddaje ducha tego czasu:

Nasz Uniwersytet nie może być tworem przejściowym i przestać istnieć z chwilą odzyskania niepodległości. Tak jak dzisiaj, tak i w przyszłości powinien być i pozostać jednym z głównych wiązadeł polskiego 'Commonwealth'u' kulturalnego, łączącego polski element rozszany po całym świecie⁸³.

PUNO prowadziło razem ze Szkołą Nauk Politycznych i Społecznych wykłady w ramach kursu korespondencyjnego. Brzeski specjalnie przygotowywał skrypty dla studentów⁸⁴.

skich na Obczyźnie [Zygmunta Rusinka] z dnia 1 września 1952 r o zatwierdzeniu Statutu Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 32.

⁸⁰ T. Radzik, *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii*, w: *Mobilizacja uchodźstwa...*, s. 369, 375–378; M. Sas-Skowroński, *Polski Uniwersytet na Obczyźnie...*, s. 86; J. Pyłat, *PUNO. Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, Pułtusk – Londyn, 2010, s. 42–45; też, *Aneks I: Wkład filozofii i filozofów w historię, rozwój, dorobek naukowy Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie*, w: *Filozofia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie*, red. M. Płotka, J. Pyłat, A. Andrzejuk, Warszawa – Londyn, 2014, s. 238, przyp. 2; R. Terlecki, *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, w: *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. K. Dybciak, Z. Kudelski, Lublin, 2000, t. I, s. 354.

⁸¹ *Uniwersytet Polski na Obczyźnie. (Nasza kronika)*, „Głos. Dwutygodnik ilustrowany. Voice Polish Illustrated”, 5 IV 1953, nr 5/6, s. 10; *Inauguracja Uniwersytetu na Obczyźnie w obecności Prezydenta RP i gen. Andersa*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 23 III 1953, nr 70, s. 4.

⁸² *Statut Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii*, s. 4, dodatek do „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 1953, nr [5].

⁸³ *Przemówienie sprawozdawcze rektora prof. dr. Tadeusza Brzeskiego wygłoszone na publicznym zebraniu sprawozdawczym Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w dniu 16 lutego 1957*, Londyn, 1957, s. 10; *50-lecie Uniwersytetu*, „Universitas. Kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie”, VII–XII 1989, nr 38/39, s. 2; P. Kądziela, *Instytucje polskiego życia kulturalnego w Londynie*, w: *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej*, red. A. Friszke, Warszawa, 1994, s. 162; A. Kłossowski, *Książka polska na obczyźnie. XX wiek*, oprac. M. A. Supruniuk, J. Tondel, Toruń, 2003, s. 77.

⁸⁴ IMPS, Kol. 32/2 do 32/4; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 20 III 1951, nr [3], s. 3; *Statut Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii*, s. 4, dodatek do: „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 1953, nr [5].

Wybór Brzeskiego na rektora na rok akademicki 1953/1954, dokonany przez zebranie profesorów 17 czerwca 1953 roku, zatwierdził prezydent RP August Zaleski zarządzeniem z 29 lipca 1953 roku⁸⁵. Kolejne wybory zatwierdzano podobnie⁸⁶. Ostatnim razem na rektora PUNO mianowało go Zebranie Ogólne Profesorów 8 lipca 1957 roku, a wybór zatwierdził Zaleski zarządzeniem z 3 sierpnia 1957 roku⁸⁷.

Sprawy szkolnictwa były szczególnie bliskie sercu profesora, dlatego niejednokrotnie zabierał głos na jego temat, m.in. w kwietniu 1953 roku pisał o PUNO, SNPS, polskiej szkole wieczorowej, polskim liceum korespondencyjnym oraz darmowym kursie The Free Course of Central Eastern European Studies. Przez kolejne pięć lat zarządzał uczelnią, wykładał tam i wygłaszał referaty inauguracyjne⁸⁸.

W sprawozdaniu za rok akademicki 1929/1930 UW Brzeski wspomniał zmarłego 3 listopada 1929 roku dr. h. Jana Baudouin de Courtenay, profesora honorowego językoznawstwa indoeuropejskiego i kierownika seminarium lingwistycznego na wydziale humanistycznym⁸⁹. Nie mógł przypuszczać, że po

⁸⁵ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lipca 1953 r. o zatwierdzeniu wyboru Rektora Polskiego na Obczyźnie, DzU RP, 20 XI 1953, nr 2, s. 22.

⁸⁶ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 sierpnia 1954 r., DzU RP 1954, nr 11, 17 IX, s. 61 (i przedruk: *Zarządzenie Prezydenta RP powołującego prof. dr Tadeusza Brzeskiego na rektora Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, w: *Wybór dokumentów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939–1991*, red. A. Suchcitz, L. Maik, W. Rojek, Londyn, 1997, s. 324). Zebranie ogólne profesorów wybrało Brzeskiego rektorem ponownie w 29 VII 1954 r. na rok akademicki 1954/1955; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 lipca 1956 r., DzU RP, 16 VII 1956, nr 2, s. 18. Zebranie ogólne profesorów wybrało Brzeskiego rektorem ponownie 29 VI 1956 r. na rok akademicki 1956/1957.

⁸⁷ Archiwum PUNO, Seria 3: Rektor, teczka 4, Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 VIII 1957.

⁸⁸ IMPS, kol. 32/3, 32/5-32-6, Korespondencja; Archiwum PUNO, seria 1: Zebrania ogólne profesorów oraz seria 3: Rektor. PUNO wydało skrypt wykładu rektorskiego T. Brzeskiego *Teoria rozwoju gospodarczego Polski*, o którym pamiętano długo po jego śmierci, publikując listę wydawnictw uczelni w 1983 r.; por. *Wydawnictwa Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, „Universitas”, VII–IX 1983, nr 14, s. 18; Ż. Stefek, „Universitas” – *zuryski kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół PUNO w latach 1980–2001*, Pruszcz Gdański, 2018, s. 219.

⁸⁹ Archiwum UW, N 145, Sprawozdania rektorów 1923/4 do 1932/3. *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akademicki 1929–30. Złożył rektor*

jego śmierci rektorem PUNO zostanie córka Jana, Cezaria Anna Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa i będzie razem z innymi profesorami na emigracji oddawała cześć jego pamięci⁹⁰.

Tuż po wojnie Tadeusz Brzeski otrzymał pismo z UW informujące go, że Senat akademicki na posiedzeniu 6 listopada 1946 roku podjął decyzję o zwróceniu się do profesorów i docentów przebywających za granicą z prośbą o ich powrót na macierzystą uczelnię⁹¹. W odpowiedzi Brzeski prosił o dalszy urlop na rok akademicki 1946/1947, jako że najpierw był zaangażowany na uczelni w Oksfordzie, następnie zobowiązał się do przeniesienia Wydziału Prawa do Londynu⁹². Profesor nie chciał zapewne całkowicie zamknąć sobie możliwości powrotu do Polski i dlatego postanowił poczekać, aż sytuacja w kraju się wyklaruje. Takie podejście mogło też pomóc w załatwieniu pewnej ważnej sprawy dla Polskiej Akademii Umiejętności.

Bardzo dobre kontakty z PAU oraz szacunek, jakim cieszył tam Brzeski, sprawiły, że w styczniu 1948 roku zarząd powierzył mu funkcję pełnomocnika do przekazania zbiorów archeologicznych, etnograficznych i przyrodniczych, ofiarowanych do Polski przez oficerów i żołnierzy 2. Korpusu. Profesor pragnął przekazać zbiory do Krakowa w miarę szybko, a pośpiech w tej sprawie był *z pewnych względów nader pożądanym*⁹³. Korespondował na ten temat m.in. z doktorem prawa Stanisławem Skrzypkim oraz różnymi zainteresowanymi osobami (szczególnie z ambasadorem), władzami polskimi na emigracji oraz w Polsce.

Tadeusz Brzeski podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego 1930–31 w dniu 26 października 1930, Warszawa, 1930, s. 5.

⁹⁰ Archiwum PUNO, seria 1: Zebrania ogólne profesorów, segregator 1. Protokół z zebrania ogólnego profesorów PUNO odbytego w dniu 25 czerwca 1958 r., s. 1, wybór Cezarii na rektora zatwierdzony przez Prezydenta RP Augusta Zaleskiego; por. Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 listopada 1958 r. o zatwierdzeniu wyboru prof. dr. Cezarii Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowej na rektora Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, DzU RP, 20 XII 1958, nr 7, s. 50. Zebranie ogólne profesorów wybrało Jędrzejewiczową na rektora 21 VII 1958 r. na rok akademicki 1958/59.

⁹¹ IMPS, Kol. 32/5, Korespondencja, Pismo, Warszawa, 8 XI 1946 r.

⁹² IMPS, Kol. 32/5, Korespondencja, List z 29 XII 1946 r.

⁹³ BP Londyn, 1793/Rps, kopia maszynopisowego listu Tadeusza Brzeskiego do ambasadora, datowanego na 16 I 1948 r., Londyn; właściwie są tu dwie wersje listu z 16 stycznia oraz pierwotna z dnia poprzedniego.

Sprawa zbiorów polskich żołnierzy sprawiała problem. Znajdowały się w 172 skrzyniach. Należało je przepakować do większych, aby zmniejszyć ich liczbę do ok. 100⁹⁴. Ostatecznie PAU otrzymało zbiory w ciągu kilku następnych miesięcy, co Akademia potwierdziła pismem z 3 czerwca 1948 roku⁹⁵. Komunizacja tej instytucji sprawiła, że naukowcy na emigracji w grudniu 1947 roku utworzyli Polską Radę Naukową, na wzór przedwojennej PAU.

Ukonstytuowała się formalnie 7 grudnia 1948 roku, a jej przewodniczącym został Brzeski. PRN wkrótce przekształcił się w Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, skupiające naukowców mieszkających poza granicami Polski. Profesor został prezesem PTNO i członkiem jego Wydziału Humanistycznego⁹⁶.

Tego okresu dotyczą wspomnienia o nim:

Prezes położył ogromne zasługi dla rozwoju Towarzystwa. Uczestniczył we wszystkich pracach Towarzystwa, inicjując wiele z nich, stał przy tym na straży ich należytego poziomu naukowego. W przemówieniach na dorocznych zebraniach publicznych Towarzystwa, drukowanych w Rocznikach, starał się szkicować obraz dziejów polskiej myśli naukowej. Pilnie też śledził poczynania narzuconego reżymu komunistycznego w Kraju w stosunku do nauki i pracowników naukowych i przedstawiał je w należytych świetle. Zdając sobie sprawę z położenia instytucji naukowych w Kraju, uzależnionych nawet w dziedzinie twórczości naukowej od czynników administracyjnych, stale podkreślał i uzasadniał obowiązek Towarzystwa reprezentowania wolnej nauki polskiej. Będąc zdecydowanym przeciwnikiem ustroju komunistycznego, który jako humanista zwalczał na podstawie założeń racjonalnych, wierzył zawsze głęboko w odrodzenie niezależnego państwa polskiego po załamaniu się systemu komunistycznego i panowania sowieckiego⁹⁷.

Przyjęto go także w poczet członków Biblioteki Polskiej w Paryżu⁹⁸. Wspierał ją nawet wtedy, gdy władze komunistyczne przejęły PAU i tym samym pró-

⁹⁴ IMPS, Kol. 32/2 i 17.

⁹⁵ BP Londyn 1793/Rps, List PAU do Tadeusza Brzeskiego, Kraków, 3 VI 1948 r., nr 602/48.

⁹⁶ T. Radzik, M. B. Topolska, *Organizacje naukowe o zasięgu światowym*, w: *Mobilizacja uchodźstwa...*, s. 540–545; K. Rouppert, [inc.:] *W dniu [...]*, „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 10 I 1949, nr 2, s. [3]; P. Hübner, *Siła przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków, 1994, s. 184–185.

⁹⁷ Prof. Dr Tadeusz Brzeski, strona internetowa: Ptno.org/index.php/historia/, dostęp 24 V 2019.

⁹⁸ IMPS, Kol. 32/2, Dziękował pismem datowanym: Londyn, 24 V 1952.

bowwały również przejąć kontrolę nad Biblioteką. Poparł powołanie Komitetu Pomocy i Opieki nad Biblioteką Polską oraz prowadził bardzo ożywioną korespondencję w jej sprawie⁹⁹.

Brzeski był członkiem Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (Association of Polish University Professors and Lecture Abroad, London), które miało za zadanie udzielanie pomocy przedstawicielom nauki polskiej na emigracji. Częściowo finansowało również polski Wydział Prawa poprzez fundusz stypendialny¹⁰⁰. Brzeski sam otrzymywał wsparcie od zrzeszenia i uczestniczył w posiedzeniach jego zarządu (w lokalu Polish Research Centre, potem 51 Eaton Place w Londynie), gdzie razem z prof. Grodyńskim (od 4 kwietnia 1950 do 5 kwietnia 1952 roku) piastowali funkcje wiceprezesów. Obok innych profesorów wchodził w skład zarządu instytucji¹⁰¹.

Kiedy w czerwcu 1957 roku zwołano w Londynie konferencję Wolnej Kultury Polskiej, brał czynny udział w jej komitecie organizacyjnym od dnia powstania, tj. 20 marca 1956 roku. Został również przewodniczącym Komitetu Honorowego, a na samej konferencji wygłosił referat pt. „Instytucje naukowe i szkolnictwo wyższe w kraju w chwili obecnej”¹⁰².

⁹⁹ IMPS, Kol. 32/2, Korespondencja z Biblioteką Polską w Paryżu; P. Hübner, *Siła przeciw rozumowi...*, s. 208; W. Folkierski, *Biblioteka Polska w Paryżu*, „Myśl Polska. Dwutygodnik poświęcony życiu i kulturze narodu. Polish Thought – fortnightly review”, 15 V 1952, nr 200, r. XII, nr 10, s. 7.

¹⁰⁰ Zrzeszenie istniało w latach 1940–1977, od 1957 r. pod nazwą Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich na Obczyźnie. Na ostatnim zebraniu postanowiono połączyć się z Polskim Towarzystwem Naukowym na Obczyźnie; T. Radzik, M. B. Topolska, *Stowarzyszenia Zawodowo-Naukowe w W. Brytanii (Stowarzyszenia zawodowe i naukowe w W. Brytanii)*, w: *Mobilizacja uchodźstwa...*, s. 421–426.

¹⁰¹ IMPS, Kol. 32/2. Korespondencja; T. Grodyński, *Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (1940–1956)*, „Nauka Polska na Obczyźnie”, 1961, z. 3, s. 74, 76; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 20 III 1951, nr [3], s. [1]; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 5 IV 1952, nr [4], s. [1]; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, 11 IV 1953, nr [5], s. [1]; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, kwiecień 1954, nr [6], s. [1]; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, kwiecień 1956, nr [7], s. [1]; „Kom. ZZ[PiDPSA]”, lipiec 1957, nr [8], s. [1]; Lokal PRC mieścił się przy 32 Chesham Place w Londynie. Wystąpili jako członkowie Zarządu w składzie Zrzeszenia za rok 1956.

¹⁰² BP Londyn, AOJ, kopertoteka nr 243: Brzeski Tadeusz, wycinek prasowy: Zdzisław Stahl, *Śp. prof. dr Tadeusz Brzeski*; Z. Stahl, *Konferencja Wolnej Kultury Polskiej, jej*

Jako specjalista tworzył regulaminy i statuty wielu instytucji lub poprawiał ich projekty. Przyczynił się do powstania: Regulaminu Funduszu Pomocy Naukowej, Regulaminu Komisji Rzecznawców Ekonomicznych Europy Środkowo-Wschodniej¹⁰³ (powołanej przy Stowarzyszeniu Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie z siedzibą w Londynie), Regulaminu Komitetu Redakcyjnego „Nauki Polskiej”, Statutu Polskiej Rady Naukowej na Obczyźnie oraz uwag do projektu Statutu PTPN¹⁰⁴.

Brzeski wchodził w skład komitetu organizacyjnego powołującego Polską Macierz Szkolną oraz został wybrany 28 maja 1953 roku do pierwszej Rady PMS jako jej wiceprzewodniczący¹⁰⁵. Był także członkiem i prezesem honorowym Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie¹⁰⁶, kanclerzem Kapituły Orderu Odrodzenia Polski, członkiem Rady Rzeczypospolitej, prezesem Głównej Komisji Skarbu Narodowego RP oraz członkiem Rady Narodowej¹⁰⁷.

Do Głównej Komisji Rewizyjnej Skarbu Narodowego został wybrany w 1950 roku i ponownie dwa lata później¹⁰⁸. W Głównej Komisji Skarbu Narodowego

cele, historia, program, w: Konferencja Wolnej Kultury Polskiej w Londynie 22 i 23 czerwca 1957 roku, Londyn, 1960, s. 6; „Rocznik Spraw Krajowych”, 1958–1959.

¹⁰³ Economic Experts Committee for Central Eastern Europe.

¹⁰⁴ IMPS, Kol. 32/2 i 32/3.

¹⁰⁵ T. Radzik, *Troska o polskość dzieci i młodzieży*, w: *Mobilizacja uchodźstwa...*, s. 401–402. Przewodniczącym został dobrze znany emigracji gen. Władysław Anders; por. A. Koprukowniak, *Szkolnictwo i oświata polonijna w badaniach naukowych Profesora Tadeusza Radzika*, „Res Historica”, 2011, nr 31, s. 19.

¹⁰⁶ T. Radzik, M. B. Topolska, *Stowarzyszenia Zawodowo-Naukowe w W. Brytanii...*, s. 451; Organizacja powstała w 1941 r., działała 30 lat i do 1954 r. wydawała czasopismo „Ekonomista Polski”. Angielska nazwa: Association of Polish Economists in the United Kingdom.

¹⁰⁷ BP Londyn, AOJ, kopertoteka nr 243: Brzeski Tadeusz, wycinek prasowy nekrologu Rady Rzeczypospolitej Polskiej i Skarb Narodowy RP, *Śp. prof. Tadeusz Brzeski*; Władysław Günther, *Śp. rektor Tadeusz Brzeski*, „Rzeczpospolita Polska”, 1958, nr 8 (23), s. 4; *Pierwsze posiedzenie drugiej Rady R.P.*, „Rzeczpospolita Polska”, 1958, nr 8 (23), s. 2.

¹⁰⁸ Powołanie Głównej Komisji Rewizyjnej Skarbu Narodowego dnia 29 listopada 1952 r., DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 32; K. Trzeciak, *Zarys historii Skarbu Narodowego*, w: *Kierownictwo obozu niepodległościowego na obczyźnie 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. III, red. A. Szkuta, Londyn, 1996, s. 387.

zasiadł w 1955 roku¹⁰⁹, i ponownie w 1957¹¹⁰. Kandydował do Rady Rzeczypospolitej Polskiej w okręgu wyborczym nr 11 w Londynie i został do niej powołany ogłoszeniem w 1954 roku¹¹¹. Wówczas najwięcej głosów (1121) ze swojej listy otrzymał właśnie Brzeski¹¹². W wywiadzie tuż po wyborach przyznawał:

Nie mogłem odmówić, kiedy zwrócono się do mnie z propozycją kandydowania [...]. Nigdy nie brałem udziału w życiu politycznym i wskutek tego nie jestem związany z żadną ideologią polityczną; jedyna rzecz, którą reprezentuję, to sprawy nauki i nauczania¹¹³.

Trzy lata później dekret prezydencki przedłużył ważność wyborów członków Rady RP o kolejną kadencję¹¹⁴. Kiedy August Zaleski powołał w 1955 roku Kapitułę Orderu Odrodzenia Polski, Brzeski dołączył do niej¹¹⁵. 19 maja 1955 ro-

¹⁰⁹ Komunikat Biura Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 18 IV 1955, nr 1, s. 4–5 (z dnia 1 II 1955 r.).

¹¹⁰ Komunikat Głównej Komisji Skarbu Narodowego o składzie tejże Komisji oraz Głównej Komisji Rewizyjnej Skarbu Narodowego. Skład osobowy Głównej Komisji Skarbu Narodowego na kadencję lat 1957 i 1958, DzU RP, 1 VII 1957, nr 5, s. 40.

¹¹¹ *Listy kandydatów do Rady Rzeczypospolitej dla całego terenu Wielkiej Brytanii (listy strefowe)*, „Gaz. Powsz.,” 28 X 1954, nr 3, s. 2; 7 listopada 1954 r. *Wybory do Rady Rzeczypospolitej. Kandydaci dla całego terenu Wielkiej Brytanii (listy strefowe)*, „Gaz. Powsz.,” 4 XI 1954, nr 5, s. 1; T. Machalski, *Okręgowa Komisja Wyborcza Nr 11 (Londyn)*, „Gaz. Powsz.,” 28 X 1954, nr 3, s. 2; *Wybory do Rady Rzeczypospolitej. Listy strefowe dla terenu całej W. Brytanii*, „Gaz. Powsz.,” 6 XI 1954, nr 6, s. 4; *Kandydaci*, „Gaz. Powsz.,” 7 XI 1954, nr 7, s. 1; Ogłoszenie z dnia 15 grudnia 1954 r. Głównego Komisarza Wyborczego o składzie Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 15 XII 1954, nr 15, s. 89.

¹¹² *Komisja obwodowa Nr 1. Dom „Wilno”, 156, Mill Lane, N.W.6.*, „Gaz. Powsz.,” 14 XI 1954, nr 8, s. 4; *Członkowie Rady*, „Gaz. Powsz.,” 24 XI 1954, nr 9, s. 1; *Jak odbyły się wybory do Rady R.P.*, „Gaz. Powsz.,” 30 XI 1954, nr 10, s. 1.

¹¹³ *Wywiad z prof. dr. T. Brzeskim*, „Gaz. Powsz.,” 30 XI 1954, nr 10, s. 3.

¹¹⁴ Ogłoszenie z dnia 25 marca 1958 r. Głównego Komisarza Wyborczego o składzie drugiej Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 27 III, 1958, nr 3, s. 15; Po śmierci Brzeskiego, gen. Kazimierza Fabrycego oraz rezygnacji Jana Pacholca dokonano rekonstrukcji w Radzie; por. Ogłoszenie z dnia 25 listopada 1958 r. Głównego Komisarza Wyborczego o zmianach w składzie Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 20 XII 1958, nr 7, s. 51.

¹¹⁵ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 kwietnia 1955 r. o powołaniu Kapituły Orderu „Odrodzenia Polski”, DzU RP, 17 V 1955, nr 2, s. 9; obok: płk. dypl. pil. Jerzego Barana, ks. kanonika Jana Brandysa, Pawła Jankowskiego, ministra Sta-

ku, na pierwszym posiedzeniu tego ciała, pod przewodnictwem prezydenta RP jako Wielkiego Mistrza Orderu Odrodzenia Polski, na kanclerza wybrano Brzeskiego¹¹⁶. Został także wyznaczony 1 czerwca 1954 roku przez Zaleskiego jego tymczasowym następcą¹¹⁷.

Profesor na emigracji był zaangażowany również w działalność The Polish Maritime Institute Limited, Polskiego Stowarzyszenia Byłych Sowieckich Więźniów Politycznych (Polish Association of Former Soviet Political Prisoner) i Rady do spraw Osiedlenia Uchodźców Polskich (Resettlement of Polish Refugees Ltd.).

Tadeusz Brzeski zmarł nagle, na zawał serca, 27 marca 1958 roku w Londynie¹¹⁸. Trzy dni po jego śmierci zebrała się komisja w celu zaprotokołowania pozostawionych przez niego rzeczy. W jej skład weszli państwo Jan i Anna z Regulskich Chudzyńscy, właściciele mieszkania przy 40 Heathfield Road w Londynie, oraz przedstawiciele Głównej Komisji Skarbu Narodowego: wiceprezes Zygmunt Muchniewski i sekretarka Helena Potulicka. Skarb Narodowy zamieścił nekrolog takiej treści:

Ś.P. prof. dr. TADEUSZ BRZESKI. B. Rektor Uniwersytetu J. Piłsudskiego w Warszawie, Prezes Polskiego Towarzystwa Naukowego, Rektor Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, Kanclerz Kapituły Orderu Odrodzenia Polski, Członek Rady Rzeczypospolitej, Prezes Głównej Komisji Skarbu Narodowego RP – Odznaczony Wielką Wstęgą Orderu Odrodzenia Polski oraz innymi orderami polskimi i zagranicznymi. Ur. 6 września 1884 roku w Dębicy, ziemi krakowskiej po krótkich

niślawą Lubodzieckiego, gen. bryg. Stefana Paślawskiego, Zofii Kossak-Szatkowskiej, wiceadmirała Jerzego Świrskiego.

¹¹⁶ Wybory kanclerza, sekretarza i skarbnika Kapituły Orderu „Odrodzenia Polski”, DzU RP, 30 VI 1955, nr 3, s. 11.

¹¹⁷ R. Habielski, *Kryzysy prezydenckie 1947 i 1954 roku. Ich antecedencje i następstwa*, w: *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej*, red. A. Friszke, Warszawa, 1994, s. 35; A. Urban, *Kryzys prezydencki – kryzys legalizmu 1954–1972*, w: *Kierownictwo obozu niepodległościowego...*, s. 100; T. Radzik, *Brzeski Tadeusz*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. I: A–E, Toruń, 2003, s. 274. Radzik twierdzi, że był wyznaczony krótko, do września i oficjalnie tego nie ogłoszono (s. 274).

¹¹⁸ BP Londyn, 1793/Rps; BP Londyn, AOJ, kartoteka i kopertoteka nr 243; *Ś.P. Tadeusz Brzeski*, „Edynburski Biuletyn Informacyjny”, 2 IV 1958, s. 2; T. Grodyński, *Śp. prof. Tadeusz Brzeski*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 23 IV 1958, nr 96, s. 2; nekrologi: „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 3 IV 1958, nr 80, s. 4, 5 IV, nr 81, s. 4, 22 IV, nr 95, s. 4.

cierpieniach zasnął w Panu dnia 27 marca 1958 roku. Pogrzeb odbędzie się w sobotę dnia 5 kwietnia. Wyprowadzenie zwłok nastąpi z kaplicy cmentarnej Acton Cemetery, Park Royal Road o godzinie 10.30. Dojazd kolejką podz. Central Line do stacji North Acton. O tej bolesnej stracie zawiadamia wszystkich przyjaciół i znajomych Zmarłego SKARB NARODOWY RP¹¹⁹.

Brzeskiego pochowano na cmentarzu w dzielnicy Acton, a jego grobowcem w kwaterze Q 37 zajęli się znajomi i przyjaciele¹²⁰.

4. ODZNACZENIA I DZIEDZICTWO

Tadeusz Brzeski za zasługi w dziedzinie pracy naukowej dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej otrzymał Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski¹²¹. Na emigracji również otrzymał odznaczenie – 2 maja 1956 roku za wybitne osiągnięcia na polu nauki Brzeski został odznaczony przez prezydenta RP Wielką Wstęgą Orderu Odrodzenia Polski¹²².

¹¹⁹ BP Londyn, 1793/Rps.

¹²⁰ BP Londyn, 1793/Rps, List zarządcy cmentarza do J. N. Geisler, Londyn, 9 III 1962 r. i do Heleny Potulickiej, Londyn, 15 V 1961 r.; K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, Kraków, 1995, s. 426. Początkowo o grobie pamiętało grono akademickie z PUNO. Po odejściu jego najstarszej generacji popadł on w zapomnienie. W związku z przygotowaniem do jubileuszu Uniwersytetu Warszawskiego w 2016 r. uczelnia zwróciła się do PUNO o pośrednictwo w odnalezieniu grobu Brzeskiego. R. Gawkowski tak pisał: *Staraniem kierowniczkii Sekcji Zieleni UW Barbary Siedlickiej w 2013 r. odnaleziono jego grób na Cmentarzu Północnym w Londynie*; por. R. Gawkowski, *Poczet rektorów Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 2016, s. 247; Rektor PUNO Halina Taborska zwróciła się do autora niniejszego artykułu o pomoc w odnalezieniu i dalej zlecenia odnowienia grobu w związku z prośbą rektora UW Marcina Pałysa, który wyznaczył Barbarę Siedlicką jako osobę kompetentną w załatwieniu tej sprawy z PUNO. W grudniu 2015 r. udało mi się odnaleźć grób i już w kolejnym roku przeprowadzić renowację nagrobka za pośrednictwem angielskiej firmy obsługującej cmentarz.

¹²¹ Zarządzenie o nadaniu Wielkiej Wstęgi Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Komandorskiego z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, „Monitor Polski”, 11 XI 1937, nr 260, poz. 410, s. 1.

¹²² Komunikat o nadaniu Orderu Odrodzenia Polski, DzU RP, 9 V 1956, nr 1, s. 3: *na dał: Wielką Wstęgę Orderu Odrodzenia Polski Prof. Dr. Tadeuszowi Brzeskiemu, Rektorowi Uniwersytetu na Obczyźnie – za wybitne zasługi na polu nauki.*

Rękopisy i maszynopisy prac naukowych Brzeskiego znajdują się w zasobie Biblioteki Polskiej POSK w Londynie (235/Rps). Obejmują dziewięć teczek jego dorobku naukowego, m.in. w języku polskim: „Teorię przestrzeni gospodarczej” (1947), „Etapy rozwoju gospodarczego” (1950), „Historię nauki ekonomii” (1952), „Teorię rozwoju gospodarczego Polski. Wykład rektorski [...] 20 listopada 1954” (1955), „Etapy/Epoki rozwoju gospodarczego”, „O »reorganizacji« nauki w Polsce”, „Sąd historii o rewizjonizmie historycznym”, „Słownictwo przyjęte przez sekcję pieniężno-kredytową”; w języku angielskim: „The Mystery of prof. Carr’s »Conditions of peace«”, w języku francuskim: „La communauté des Nations”, w języku niemieckim: „Der Christlich – national Ständestaat”, notatki w języku rosyjskim oraz inne niezidentyfikowane teksty we wymienionych wyżej językach – najczęściej różne wersje tych samych tekstów oraz wypisy ze źródeł.

Biblioteka posiada również fragment jego archiwum (1793/Rps), natomiast najwięcej materiałów do biografii profesora znajduje się w archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Sikorskiego w Londynie (kol. 32 oraz inne, szczególnie rządowe agendy). Polskie zasoby archiwalne to przede wszystkim zbiory Archiwum Akt Nowych oraz archiwa uniwersyteckie. Zapewne nie wyczerpuje to listy instytucji, w których należy szukać śladów działalności tego wybitnego naukowca.

Wacław Stankiewicz opisał źródła omawiające twórczość naukową Brzeskiego oraz przeprowadził analizę jego teorii ekonomii. Zarzucił Stanisławowi Głąbińskiemu¹²³ pominięcie Brzeskiego spośród uczniów szkoły austriackiej, zwanej psychologiczną lub wręcz klasyczną. Twierdzili tak z kolei Bronisław Oyrzanowski i Piotr Wysocki:

*W poglądach teoretycznych stał na gruncie austriackiej szkoły psychologicznej, w zakresie metodologii zajmował stanowisko zbliżone do poglądów Maxa Webera, reprezentującego tzw. typologizm historyczny*¹²⁴.

¹²³ W. Stankiewicz, *Tadeusza Brzeskiego teoria ekonomii*, „*Ekonomista*. Czasopismo poświęcone nauce i potrzebom życia” (dalej: „*Ekonomista*”), 1998, nr 2–3, s. 294; por. S. Głąbiński, *Historia ekonomiki*, t. II: *Historia ekonomiki polskiej*, Lwów, 1939, s. 372–375.

¹²⁴ B. Oyrzanowski, P. Wysocki, *Nauki ekonomiczne*, w: *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952. Nauki Humanistyczne i Społeczne. Materiały Sesji Jubileuszowej*, Kraków, 3–4 V 1973, Wrocław – Gdańsk, 1974, s. 179–180.

Leszek Guzicki i Seweryn Żurawicki tylko przypisali lakonicznie Brzeskiego do szkoły historycznej, co było odstępstwem od obowiązującej wówczas zasady totalnej krytyki niemarksistowskiej¹²⁵. Józef Nowicki

*Uznał [...] Brzeskiego za najbardziej konsekwentnego teoretyka ekonomii. Taki wniosek oparł on na fakcie, iż w dorobku Brzeskiego dominują publikacje na temat istoty, zakresu i metod nauki ekonomicznej. [...] niesłusznie uważa się Brzeskiego za przedstawiciela tzw. typologizmu historycznego, lansującego tezę, że teoria ekonomii ma tylko pomocniczy charakter*¹²⁶.

Wacław Stankiewicz przyjął, że *koncepcje ekonomiczne T. Brzeskiego stanowią całościowy system, dający się wyodrębnić w polskiej myśli ekonomicznej i przanalizował metody, psychologiczną teorię gospodarczą, teorie gospodarowania oraz przedstawił graficznie teorię ekonomii Brzeskiego*¹²⁷. Edward Taylor z kolei uważał za wybitne:

*Dwa dzieła o pieniądzu: Ustrój pieniężny – teoria (1927) oraz Polityka pieniężna (1932). Są to poważne i wartościowe prace, dające ogólny wykład nauki o pieniądzu. Najwyżej jednak niewątpliwie stanął w swym syntetycznym dziele, którego wskutek wybuchu wojny wydał tylko pierwszy tom, mianowicie *Ekonomia: I Teoria gospodarowania* (1938). Przy dużej erudycji, widocznej z tekstu dla znawcy literatury – bo Brzeski unikał stale powołań, cytat i polemik – jest ono pełne ciekawych, głębokich rozważań i celuje w tym, do czego metoda Brzeskiego najbardziej się nadawała, mianowicie w nakreśleniu charakterystycznych cech ustrojów społeczno-gospodarczych i przebiegu w nich procesów gospodarczych*¹²⁸.

PODSUMOWANIE

Tadeusz Brzeski całe życie poświęcił nauce. Był związany z uniwersytetami we Lwowie, Poznaniu, Warszawie, polskim wydziałem w Oksfordzie i PUNO w Londynie. W okresie międzywojennym powstały jego najważniejsze dzieła. Uważa się go za wybitnego teoretyka ekonomii. Wojna pozbawiła go

¹²⁵ W. Stankiewicz, *Tadeusza Brzeskiego teoria ekonomii...*, s. 294. Por. L. Guzicki, S. Żurawicki, *Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej 1914–1945*, Warszawa, 1974, s. 82–85.

¹²⁶ W. Stankiewicz, *Tadeusza Brzeskiego teoria ekonomii...*, s. 295. Por. J. Nowicki, *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*, Warszawa, 1991, s. 147–163.

¹²⁷ W. Stankiewicz, *Tadeusza Brzeskiego teoria ekonomii...*, s. 296–309.

¹²⁸ E. Taylor, *Tadeusz Brzeski (1884–1958...*, s. 356–357.

ojczyzny i rodziny na zawsze, a wywiezienie do Kazachstanu wpłynęło na jego antykomunistyczną postawę.

Na emigracji angażował się w działalność naukową i niepodległościową. Miał bardzo duży wpływ na powstanie fundamentów niezależnej polskiej nauki poza granicami Polski: Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie i Polskiej Macierzy Szkolnej. Pisał w języku polskim, niemieckim, angielskim i francuskim. W każdym środowisku zjednywał sobie ludzi – czy to w agendach rządu emigracyjnego, czy to w organizacjach naukowych. Biografia Brzeskiego to nie tylko życiorys naukowca – to również badanie dziejów organizacji, w których zasiadał i działał. Wiele z nich zawdzięcza swoje podstawy prawne właśnie jemu.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY ARCHIWALNE

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE

Zespół nr 14, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie z lat 1917–1939, akta osobowe Brzeski Tadeusz, sygn. 1866, nr mikrofilmu B-10859 (AAN, Zespół 14, MWRiOP, A. os. BT, sygn. 1866, mikrof. B-10859).

ARCHIWUM INSTYTUTU HISTORYCZNEGO I MUZEUM IM. GEN. SIKORSKIEGO W LONDYNIE (IMPS)

Kol. [Kolekcja] 32/1–32/22.

ARCHIWUM POLSKIEGO UNIWERSYTETU NA OBCZYŹNIE W LONDYNIE (ARCHIWUM PUNO)

Seria 1: Zebrania ogólne profesorów.

Seria 3: Rektor, teczka 1, 4.

ARCHIWUM UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO (ARCHIWUM UW)

Nr 145.

BIBLIOTEKA POLSKA W LONDYNIE (BP LONDYN)

- Rękopisy

235/Rps.

1793/Rps.

- Archiwum Osobowe Emigracji Polskiej im. Bohdana Olgierda Jeżewskiego (AOJ):
kartoteka, Brzeski Tadeusz; kopertoteka nr 243: Brzeski Tadeusz.

OPRACOWANIA

- 50-lecie Uniwersytetu, „Universitas. Kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie”, VII–XII 1989, nr 38/39.
- Bałtruszajtys G., *Tadeusz Brzeski 1884–1958*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, Warszawa, 2008.
- Blum I., *Polacy w Związku Radzieckim. Wrzesień 1939 – maj 1943 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1967, r. 12, nr 1 (41).
- Brzeski T., *Polski Wydział Prawa przy Uniwersytecie w Oxfordzie*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa 1944–1947 Uniwersytetu w Oxford*, red. J. W. Cywiński, T. S. Rojewski, W. Toporowski, Londyn, 1997.
- Brzeski T., *Zagadnienie geograficzne Polski. Z powodu „Atlasu Polski” prof. Romera*, „Kwartalnik Historyczny”, 1917.
- Ciesielski S., *Polacy w Kazachstanie 1940–1946. Zesłańcy lat wojny*, Wrocław, 1996.
- Czubiński A., *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, Poznań, 1972.
- Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa, 1938, reprint: Warszawa, 1984.
- Danel J. K., *Druga Wielka Emigracja 1945–1990. Słownik biograficzny*, Zamość, 2011, t. I: A–F.
- Documents on Polish-Soviet relations 1939–1945*, vol. II: 1943–1945, London, 1967.
- Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, red. A. Garlicki, oprac. A. Chojnowski, D. Nałęcz, T. Nałęcz, W. Władyka, Warszawa, 1982.
- Estreicher K. jr, *Dziennik wypadków. Tom I: 1939–1945*, Kraków, 2001.
- Folkierski W., *Biblioteka Polska w Paryżu*, „Myśl Polska. Dwutygodnik poświęcony życiu i kulturze narodu. Polish Thought – fortnightly review”, 15 V 1952, nr 200, r. XII, nr 10.
- Gawkowski R., *Poczet rektorów Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 2016.
- Głąbiński S., *Historia ekonomiki*, t. II: *Historia ekonomiki polskiej*, Lwów, 1939.
- Grodyński T., *Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (1940–1956)*, „Nauka Polska na Obczyźnie”, 1961, z. 3.
- Grodziska K., *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, Kraków, 1995.
- Guzicki L., Żurawicki S., *Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej 1914–1945*, Warszawa, 1974.
- Habielski R., *Kryzysy prezydenckie 1947 i 1954 roku. Ich antecedencje i następstwa*, w: *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej*, red. A. Friszke, Warszawa, 1994.
- Hułas M., *Rząd gen. Władysława Sikorskiego czerwiec 1940 – lipiec 1943*, w: *Władze RP na Obczyźnie podczas II wojny światowej. Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*, red. Z. Błazyński, Londyn, 1994, t. 1.

- Hübner P., *Siła przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków, 1994.
- Januszkiewicz M. (właśc. Grażyna Jonkajtys-Luba), *W Kazachstanie*, Paryż, 1981.
- Kądziela P., *Instytucje polskiego życia kulturalnego w Londynie*, w: *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej*, red. A. Friszke, Warszawa, 1994.
- Klas W., *Archiwum Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie*, „Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym”, 2017, t. CXVIII.
- Kłossowski A., *Książka polska na obczyźnie. XX wiek*, oprac. M. A. Supruniuk, J. Ton-del, Toruń, 2003.
- Koprucki A., *Szkolnictwo i oświata polonijna w badaniach naukowych Profesora Tadeusza Radzika*, „Res Historica”, 2011, nr 31.
- Kot S., *Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego*, Londyn, 1955, s. 101.
- Nowicki J., *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*, Warszawa, 1991.
- Oyranowski B., Wysocki P., *Nauki ekonomiczne*, w: *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952. Nauki Humanistyczne i Społeczne. Materiały Sesji Jubileuszowej, Kraków, 3–4 V 1973*, Wrocław – Gdańsk, 1974.
- Pyłat J., *Aneks I: Wkład filozofii i filozofów w historię, rozwój, dorobek naukowy Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie*, w: *Filozofia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie*, red. M. Płotka, J. Pyłat, A. Andrzejuk, Warszawa – Londyn, 2014.
- Pyłat J., *PUNO. Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, Pułtusk – Londyn, 2010.
- Radzik T., *Brytyjska pomoc edukacyjna*, w: *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995.
- Radzik T., *Brzeski Tadeusz*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. I: A–E, Toruń, 2003.
- Radzik T., *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii*, w: *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995.
- Radzik T., *Troska o polskość dzieci i młodzieży*, w: *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995.
- Radzik T., Topolska M. B., *Organizacje naukowe o zasięgu światowym*, w: *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995.
- Radzik T., Topolska M. B., *Stowarzyszenia Zawodowo-Naukowe w W. Brytanii (Stowarzyszenia zawodowe i naukowe w W. Brytanii)* w: *Mobilizacja uchodźstwa do*

- walki politycznej 1945–1990, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. II, red. L. Kliszewicz, Londyn, 1995.
- Rickert H., „*Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*”, Tübingen, 1913.
- Rojewski T. S., *Facilitas Iuridica Polonorum in Universitatae Oxoniensi*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa 1944–1947 Uniwersytetu w Oxford*, red. J. W. Cywiński, T. S. Rojewski, W. Toporowski, Londyn, 1997.
- Romer E., *Polemika. W sprawie naukowych podstaw Atlasu Polski...*, „Kwartalnik Historyczny”, 1917.
- Romer E., *W sprawie naukowych podstaw Atlasu Polski i kompetencji jego oceny. Odpowiedź panu Tadeuszowi Brzeskiemu*, Lwów, 1917.
- Sas-Skowroński M., *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, w: *Monografia polskiego Wydziału Prawa 1944–1947 Uniwersytetu w Oxford*, red. J. W. Cywiński, T. S. Rojewski, W. Toporowski, Londyn, 1997.
- Stahl Z., *Konferencja Wolnej Kultury Polskiej, jej cele, historia, program*, w: *Konferencja Wolnej Kultury Polskiej w Londynie 22 i 23 czerwca 1957 roku*, Londyn, 1960.
- Stankiewicz W., *Tadeusza Brzeskiego teoria ekonomii*, „*Ekonomista. Czasopismo poświęcone nauce i potrzebom życia*”, 1998, nr 2–3.
- Steffek Ż., „*Universitas*” – *zuryski kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół PUNO w latach 1980–2001*, Pruszcz Gdański, 2018.
- Śródka A., *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa, 1994, t. I: A–G.
- Taylor E., *Tadeusz Brzeski (1884–1958)*, „*Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*”, 1958, z. 3.
- Terlecki R., *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, w: *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. K. Dybciak, Z. Kudelski, Lublin, 2000, t. I.
- Trzeciak K., *Zarys historii Skarbu Narodowego*, w: *Kierownictwo obozu niepodległościowego na obczyźnie 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. III, red. A. Szkuta, Londyn, 1996.
- Urban A., *Kryzys prezydencki – kryzys legalizmu 1954–1972*, w: *Kierownictwo obozu niepodległościowego na obczyźnie 1945–1990*, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego”, t. III, red. A. Szkuta, Londyn, 1996.
- Winclawski W., *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, Warszawa, 2001.
- Wydawnictwa Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, „*Universitas*”, VII–IX 1983, nr 14.
- Żukowski P. M., *Dzieje II Katedry Prawa Administracyjnego i Nauki Administracji na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1919–1939*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*”, 2015, t. XVIII.

PUBLICYSTYKA

- 7 listopada 1954 r. Wybory do Rady Rzeczypospolitej. Kandydaci dla całego terenu Wielkiej Brytanii (listy strefowe), „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 4 XI 1954, nr 5.
- Członkowie Rady, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 24 XI 1954, nr 9.
- Grodyński T., *Śp. prof. Tadeusz Brzeski*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 23 IV 1958, nr 96.
- Inauguracja Uniwersytetu na Obczyźnie w obecności Prezydenta RP i gen. Andersa, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 23 III 1953, nr 70.
- Jak odbyły się wybory do Rady R.P., „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 30 XI 1954, nr 10.
- Kandydaci, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 7 XI 1954, nr 7.
- Komisja obwodowa Nr 1. Dom „Wilno”, 156, Mill Lane, N.W.6., „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 14 XI 1954, nr 8.
- Lista Nr 1 Obywatelskiego Komitetu Wyborczego [życiorysy kandydatów], „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 28 X 1954, nr 3.
- Lista nr 1 Obywatelskiego Komitetu Wyborczego, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 1954, 6 XI, nr 6.
- Listy kandydatów do Rady Rzeczypospolitej dla całego terenu Wielkiej Brytanii (listy strefowe), „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 28 X 1954, nr 3.
- Machalski T., *Okręgowa Komisja Wyborcza Nr 11 (Londyn)*, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 28 X 1954, nr 3.
- Śp. prof. Tadeusz Brzeski*, „Komunikat [Zarządu Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, [czerwiec] 1958, nr [8].
- Uniwersytet Polski na Obczyźnie. (Nasza kronika)*, „Głos. Dwutygodnik ilustrowany. Voice Polish Illustrated”, 5 IV 1953, nr 5/6.
- Wybory do Rady Rzeczypospolitej. Listy strefowe dla terenu całej W. Brytanii, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 6 XI 1954, nr 6.
- Wywiad z prof. dr. T. Brzeskim, „Gazeta Powszechna. Pismo niezależne / Polish Gazette”, 30 XI 1954, nr 10.

AKTY PRAWNE, KOMUNIKATY, SPRAWOZDANIA ITP.

- Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1944 r. o Polskim Wydziale Prawa w uniwersytecie w Oxfordzie, DzU RP, 1944, nr 5, s. 41.
- Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 grudnia 1952 r. o nadaniu pełnych praw państwowych szkół akademickich Polskiemu Uniwersytetowi na Obczyźnie, DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 30.

- K. Rouppert, [inc.:] *W dniu [...]*, „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, 10 I 1949, nr 2.
- Komunikat Biura Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 18 IV 1955, nr 1, s. 4–5 (z dnia 1 II 1955 r.).
- Komunikat Głównej Komisji Skarbu Narodowego o składzie tejże Komisji oraz Głównej Komisji Rewizyjnej Skarbu Narodowego. Skład osobowy Głównej Komisji Skarbu Narodowego na kadencję lat 1957 i 1958, DzU RP, 1 VII 1957, nr 5, s. 40.
- Komunikat o nadaniu Orderu Odrodzenia Polski, DzU RP, 9 V 1956, nr 1, s. 3.
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, 20 III 1951, nr [3].
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, 5 IV 1952, nr [4].
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, 11 IV 1953, nr [5].
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, kwiecień 1954, nr [6].
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, kwiecień 1956, nr [7].
- „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, lipiec 1957, nr [8].
- Ogłoszenie z dnia 15 grudnia 1954 r. Głównego Komisarza Wyborczego o składzie Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 15 XII 1954, nr 15, s. 89.
- Ogłoszenie z dnia 25 listopada 1958 r. Głównego Komisarza Wyborczego o zmianach w składzie Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 20 XII 1958, nr 7.
- Ogłoszenie z dnia 25 marca 1958 r. Głównego Komisarza Wyborczego o składzie drugiej Rady Rzeczypospolitej Polskiej, DzU RP, 27 III, 1958, nr 3.
- Powołanie Głównej Komisji Rewizyjnej Skarbu Narodowego dnia 29 listopada 1952 r., DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 32;
- Prof. Dr Tadeusz Brzeski, strona internetowa: Ptno.org/index.php/historia/, dostęp 24 V 2019.
- Przemówienie sprawozdawcze rektora prof. dr. Tadeusza Brzeskiego wygłoszone na publicznym zebraniu sprawozdawczym Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w dniu 16 lutego 1957, Londyn, 1957.*
- Report on the relief accorded to Polish citizens by The Polish Embassy in the U.S.S.R. with special reference to Polish Citizens of Jewish Nationality, September, 1941–April 1943.

- Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od stycznia do marca 1944 r.*, „*Ekonomista Polski. The Polish Economist*”, styczeń–marzec / January–March 1944, nr 9, s. 148.
- Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od lipca do grudnia 1944 r.*, „*Ekonomista Polski. The Polish Economist*”, lipiec–grudzień / July–December 1944, nr 11–12.
- Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie za okres od stycznia do marca 1945 r.*, „*Ekonomista Polski. The Polish Economist*”, styczeń–marzec / January–March 1945, nr 13.
- Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akademicki 1929–30. Złożył rektor Tadeusz Brzeski podczas uroczystej inauguracji roku akademickiego 1930–31 w dniu 26 października 1930*, Warszawa, 1930, s. 5.
- Statut Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii, s. 4, dodatek do: „Komunikat Zarządu Zrzeszenia [Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, 1953, nr [5].
- Śp. prof. Tadeusz Brzeski, „Komunikat [Zarządu Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich]”, [czerwiec] 1958, nr [8], s. 3.
- Wybory kanclerza, sekretarza i skarbnika Kapituły Orderu „Odrodzenia Polski”, DzU RP, 30 VI 1955, nr 3, s. 11.
- Zarządzenie Ministra dla Spraw Obywateli Polskich na Obczyźnie [Zygmunta Rusinka] z dnia 1 września 1952 r o zatwierdzeniu Statutu Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, DzU RP, 31 XII 1952, nr 4, s. 32.
- Zarządzenie o nadaniu Wielkiej Wstęgi Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Komandorskiego z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, „*Monitor Polski*”, 11 XI 1937, nr 260, poz. 410, s. 1.
- Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 kwietnia 1955 r. o powołaniu Kapituły Orderu „Odrodzenia Polski”, DzU RP, 17 V 1955, nr 2, s. 9; obok: płk. dypl. pil. Jerzego Barana, ks. kanonika Jana Brandysa, Pawła Jankowskiego, ministra Stanisława Lubodzieckiego, gen. bryg. Stefana Paślawskiego, Zofii Kossak-Szatkowskiej, wiceadmirała Jerzego Świrskiego.
- Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 listopada 1958 r. o zatwierdzeniu wyboru prof. dr. Cezarii Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowej na rektora Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, DzU RP, 20 XII 1958, nr 7.
- Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 sierpnia 1954 r., DzU RP 1954, nr 11, 17 IX; przedruk: *Zarządzenie Prezydenta RP powołującego prof. dr Tadeusza Brzeskiego na rektora Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, w: *Wybór doku-*

WOJCIECH KLAS

mentów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939–1991, red. A. Suchcitz, L. Maik, W. Rojek, Londyn, 1997.

Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lipca 1953 r. o zatwierdzeniu wyboru Rektora Polskiego na Obczyźnie, DzU RP, 20 XI 1953, nr 2, s. 22.

WOJCIECH KLAS

PROFESSOR TADEUSZ BRZESKI (1884–1958).

A BIOGRAPHICAL OUTLINE

SUMMARY

In a short biography of Tadeusz Brzeski (1884–1958), the author presents the professor's education and academic work up to 1939, and then his fate during the war. Brzeski's experience of emigration includes exile to Kazakhstan and arrival in London, where he established and became involved in the activities of various organisations. The author also presents sources and studies on the academic's legacy, and then summarises the entire article.

Keywords: Tadeusz Brzeski, biography, academic's legacy